

چرا حمام خسرو آقا بازسازی نمی‌شود؟

شاهین سپنتا*

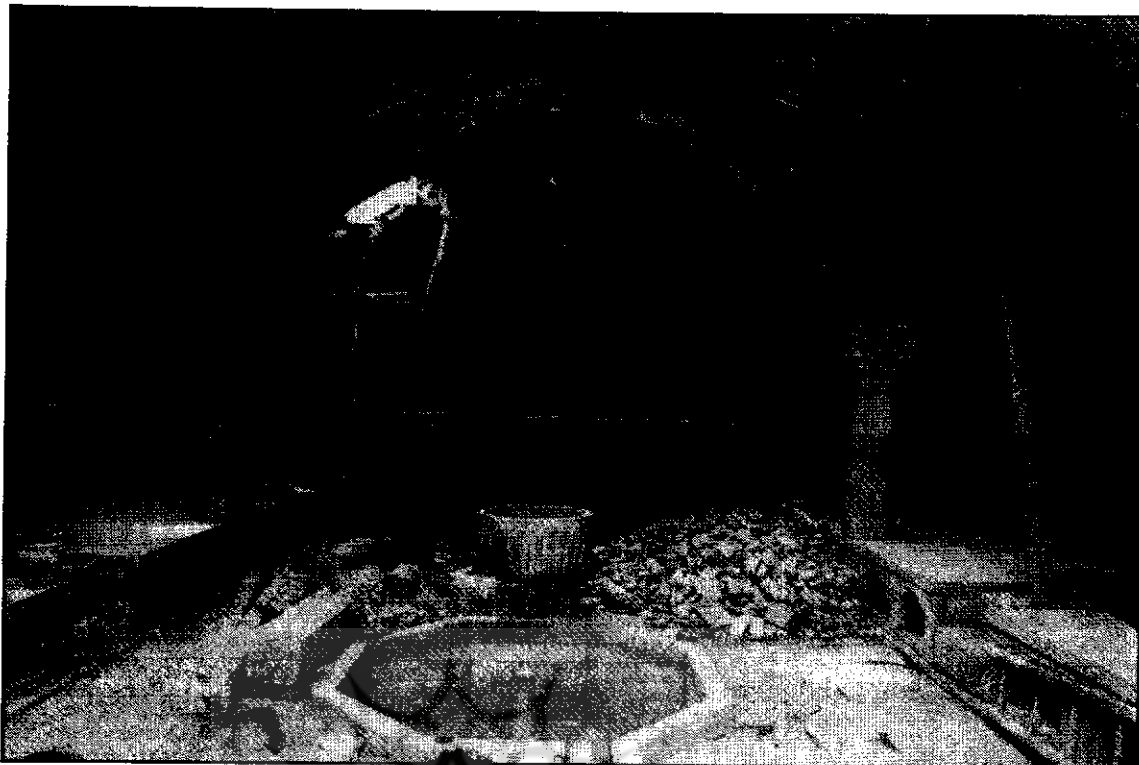
پیشگفتار

بهشت آیین، کاخ و باغ بهشت برین، باغ بادامستان، باغ نارنجستان، عمارت کلاه‌فرنگی، باغ تخت، باغ آلبالو، باغ طاووس، باغ فتح‌آباد، عمارت و سردر باغ هزارجریب، عمارت گلدسته، تالار اشرف، عمارت خورشید، باغ زرشک، باغ چرخاب، باغ صفی‌میرزا، باغ قوشخانه، باغ نظر و عمارت خسروخانی را نام برد که متأسفانه از بسیاری از آنها، فقط نامی باقی مانده است.^۱ اما آنچه بیش از همه دردناک و اندوهبار است اینکه در سالهای اخیر نیز با همه مراقبت‌های انجام شده و ثبت در آثار ملی، روند تخریب آثار با ارزش تاریخی اصفهان همچنان ادامه دارد و از این میان می‌توان به تخریب «سردر عمارت هشت بهشت» و «حمام خسرو آقا» اشاره کرد. نگارنده در این نوشتار با استفاده از منابع و مآخذ موجود، به تاریخچه، روند تخریب و ارائه پیشنهاد درباره یکی از این آثار با ارزش تخریب شده، یعنی حمام خسرو آقا خواهد پرداخت.

اصفهان با آثار بدیع و چشم‌نواز تاریخی و هنری و با پشتوانه مردمی و فرهنگ غنی و پیشینه‌ای پر بار و درخشان، در میان بسیاری از شهرهای سرزمین کهن ایران و حتی جهان، از جایگاهی رفیع برخوردار است. اگرچه بسیاری از آثار تاریخی اصفهان همچون، میدان نقش جهان، مساجد، کاخها و پلها ... همچنان استوار و پابرجا، زینت بخش این شهر تاریخی هستند و خوشبختانه بسیاری از آنها نیز طی سالهای اخیر بارها مرمت و بازسازی شده‌اند، با وجود این جای بسی دریغ و افسوس است که در گذر زمان، بسیاری از آثار ارزشمند تاریخی این شهر رو به ویرانی نهاده‌اند و یا به دست برخی عناصر ناآگاه و یا منفعت‌طلب تخریب شده‌اند. از این میان می‌توان به آثاری چون؛ تخت رستم، قلعه شاه‌دز، تخت سلیمان، برج گبرها، میل شاطر دوانی، باغ‌کاران، مدارس و مناره نظامیه اصفهان، مناره خواجه علم، مناره ته‌برنجی، کله‌مناره، مناره شاخ، کاخ هفت دست، کاخ آینه‌خانه، کاخ کشکول، کاخ نمکدان، باغ و کاخ سعادت آباد، عمارت سرپوشیده، عمارت جهان‌نما، کاخ و باغ

* - دانشجوی دکترا و نویسنده مطبوعات.

۱- مهدی بامداد، تاریخ رجال ایران، قرون ۱۲، ۱۳، ۱۴ هجری، ج ۴، زوار، تهران، ۱۳۲۷ ش، ص ۹۹.

تاریخچه حمام خسروآقا

حمام خسروآقا با بیش از سه قرن قدمت، واقع در یکی از مبادی ورودی مجموعه تاریخی نقش جهان اصفهان در حدود ۳۱۵ سال پیش در زمان شاه سلیمان صفوی بنا شد. سقف سرپشته منحصر به فرد و همچنین سنگاب حجاری شده آن با تاریخ ۱۱۱۰ هجری قمری از ویژگیهای این اثر تاریخی تخریب شده بوده است.

میرسیدعلی جناب نویسنده کتاب «الاصفهان» در تبیین حدود میدان نقش جهان نوشته: «... این میدان نو، چنانکه از کلمات خود شاردن و دیگران مستفاد می‌گردد و قبلاً باغ نقش جهان نامیده می‌شده است، محدود بوده است از دو طرف به دو امتداد دو بازار رنگرزاها و از طرفی به حمام خسروآقا...»^۲ او همچنین در جدولی که نام حمام‌ها را همراه با طول و عرض هر یک ثبت نموده است، در آنجا که از محله «درب کوشک» نام می‌برد از «حمام خسروآقا» یاد می‌کند و طول و عرض آن را ۲۶ و ۳۳ ذرع ثبت می‌کند.^۳

محمد مهدی بن محمدرضا اصفهانی نیز در کتاب خود با عنوان «نصف جهان فی تعریف الاصفهان» آنجا که از حدود محله دولت و باغ‌ها و بازارها و عمارات آن یاد می‌کند، از «حمام خسروآقا» نام می‌برد که ظاهراً در آن هنگام حدود صد سال پیش آباد و مورد استفاده همگان بوده است: «... حمام خسروآقا و حمام شاه و بعضی از خانه‌های بزرگان در این محله واقع است...»^۴ او همچنین در بخش سوم همان کتاب با عنوان «حمامات اصفهان»، برخی از ویژگیهای این حمام را برمی‌شمارد: «... اول حمام خسروآقا است که در طرف شمال میدان معروف به چهارحوض واقع

۲- میرسیدعلی جناب، اصفهان، چاپ سنگی، چاپخانه فرهنگ، اصفهان، ص ۲۲۴.

۳- میرسیدعلی جناب، ذرع را نیز برابر با «صد و چهار سانتیم» می‌داند که به این ترتیب مساحت حمام خسروآقا ۹۲۸ متر مربع خواهد شد. اصفهان، ص ۵۵.

۴- محمد مهدی اصفهانی، نصف جهان فی تعریف الاصفهان، به تصحیح منوچهر ستوده، امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۸، ص ۲۹.

است. آنرا خسروآقا نامی که یکی از خواجگان احدی از سلاطین صفویه بوده، ساخته است و به نام او معروف است چندان مبالغه در شکل و استحکام و وسعت و زیبایی آن نموده اند که به شرح راست نیاید، جامه خانه مثل دیوان خانه به نظر می آید و گرمخانه به کمال اسلوب ساخته شده و الان دایر است...^۵ او سپس به حمام دیگری ساخته «علیقلی آقا» برادر خسرو آقا اشاره می کند: «... دویم حمام علیقلی آقا است که در محله معروف به نام خود او که از محلات جزء بیدآباد است، می باشد. آنرا بر سرشاخه بزرگ از نهر فدین ساخته است و...»^۶

ابوالقاسم رفیعی مهرآبادی پیش از آنکه این اثر با ارزش تاریخی رسماً در «فهرست آثار ملی» ثبت شود در کتاب «آثار ملی اصفهان» آنرا چنین معرفی می کند: «حمام خسروآقا؛ این حمام در قسمت شمالی میدان معروف به چهارحوض واقع شده و اینک میدان تبدیل به عمارات گردیده است. خسروآقا برادر علیقلی آقا و از خواجگان حرم شاه سلیمان صفوی بوده است...»^{۱۰}

دکتر لطف الله هنرفر در کتاب «آشنایی با شهر تاریخی اصفهان» می نویسد... «علیقلی آقا برادری داشته به نام خسروآقا که حمام خسروآقا را بنا کرده و عایدات این حمام به طوری که در کتاب "وقایع السنین و الاعوام" ذکر شده وقف بر استسناخ کتب بوده است...»^{۱۱}

حاج میرزا حسن خان جابری انصاری نیز در کتاب خود با عنوان «تاریخ اصفهان و ری و همه جهان» در مورد بانی این حمام می نویسد: «... این علیقلی آقا و خسروآقا دو برادر بودند و هر دو خججه های حرم شاه سلیمان صفوی و از هر دو مبانی خیریه موقوفه بسیار به آثار است. چهارسوق علیقلی آقا و سرای علیقلی آقا و حمام علیقلی آقا و مسجد از این برادر و از آن [برادر] یک حمام خسروآقا [...] و این دو حمام از حمام های نامی اسپهان است...»^۷ میرزا حسین خان، پسر محمدابراهیم تحویلدار اصفهان نیز در کتاب «جغرافیای اصفهان» می نویسد:

«... حمام های اصفهان سابق خیلی زیاد بوده. الان (سال ۱۲۹۴ قمری) هفتاد و دو حمام دایر دارد، بعضی از نامهای آنها به موجب تفصیل است: حمام شاه، حمام علی، حمام خسروآقا، و...»^۸

حسین نورصادقی نیز در کتاب «اصفهان» در بخش «حمام های اصفهان» حمام خسروآقا را چنین توصیف می کند: «حمام خسروآقا که یکی از خواجگان سلاطین صفوی ساخته [...] در میدان معروف به چهارحوض ساخته شده. جامه خانه و گرمخانه آن بسیار قشنگ و با اسلوب ساخته شده بود. اما در این اواخر به واسطه خیابانی موسوم به سپه که در مقابل آن انداخته اند از وجاهت اولیه افتاده است...»^۹

۵- همان، ص ۷۹. ۶- همان، ص ۸۰-۷۹.

۷- حاج میرزا حسن جابری انصاری، تاریخ اصفهان و ری و همه جهان، بی نا، تهران، ۱۳۲۱ ش.

۸- میرزا حسین خان تحویلدار، جغرافیای اصفهان، زیر نظر جلال آل احمد، بی نا، تهران، بی تا، ص ۲۰.

۹- حسین نورصادقی، اصفهان، بی نا، تهران، ۱۳۱۶ ش، ص ۷۰.

۱۰- ابوالقاسم رفیعی مهرآبادی، آثار ملی اصفهان، انجمن آثار ملی، تهران، ۱۳۵۲ ش، ص ۴۰۷.

۱۱- لطف الله هنرفر، آشنایی با شهر تاریخی اصفهان، گلها، اصفهان، ۱۳۷۲ ش، ص ۱۵۳.

اصفهان به شماره ۵-۱۸۵/م/ج، مورخ ۷۴/۱/۲۳ در ساعت ۲ بامداد روز سه‌شنبه ۷۴/۱/۲۲ حمام خسروآقا تخریب [می‌شود] و شهرداری منطقه ۳ اصفهان به احداث ادامه خیابان استانداری مبادرت ورزیده است.^{۱۶}

● اداره روابط عمومی شهرداری اصفهان در تاریخ ۱۳۷۴/۱/۲۶ در پاسخ به خبر ارسالی خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران - مرکز اصفهان، مبنی بر تخریب حمام خسروآقا، خبر تخریب این اثر تاریخی توسط شهرداری اصفهان را از اکاذیب دانسته و در ادامه متذکر می‌شود؛ آنچه آشکار است، این حمام تاریخی به دلیل اینکه به صورت یکی از مراکز فساد و بزهکاری افراد گمراه و ولگرد در آمده بود، در چند سال قبل توسط عده‌ای منفجر و به کلی تخریب گردید.^{۱۷}

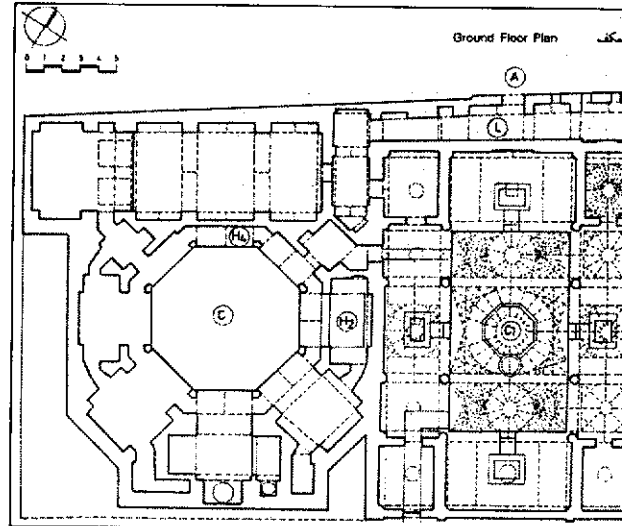
● در پی این حادثه، مدیریت وقت میراث فرهنگی استان اصفهان این واقعه را طی «گزارش مختصری» چنین شرح می‌دهد: «حمام خسروآقا از آثار دوره صفویه [است] و در سالهای ۱۰۷۷ تا ۱۱۰۵ هجری قمری، سالهای سلطنت شاه سلیمان صفوی، ساخته شد و در سرپینه (رختکن) آن از هنر اصیل معماری اسلامی و به‌کارگیری رسم‌بندی بسیار نفیس و خطوط بنایی با اسامی متبرک پیامبر و حضرت علی^(ع) استفاده شده است. در اوایل سلطنت پهلوی اول که خیابان سپه را احداث می‌نمایند، حمام مذکور متروک و به کلی فراموش می‌شود. در سال ۱۳۵۲ که شهرداری اصفهان قصد [احداث] ادامه خیابان استانداری را دارد و لزوماً بناهای قرار گرفته در مسیر را خریداری و تخریب آنها را آغاز می‌نماید، حمام مذکور مجدداً

۱۲- زندگی جدید - کالبد قدیم، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران، ۱۳۷۲ش، ص ۵۷-۵۶.

۱۳- خبرنگار داخلی سازمان نظام مهندسی ساختمان استان اصفهان، شماره ۱۷: فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۴، ص ۱۵.

۱۴- همان، ص ۱۵ و ۲۹. ۱۵- همان، ص ۱۵.

۱۶- همان، ص ۱۵ و ۱۶. ۱۷- همان، ص ۱۶.

در جلد سوم از کتاب «زندگی جدید، کالبد قدیم» که وزارت مسکن و شهرسازی در سال ۱۳۷۲ منتشر نموده است نیز حمام خسروآقا با چاپ ۳ تصویر و یک نقشه چنین معرفی می‌شود: «حمام خسروآقا؛ اصفهان، خیابان سپاه / مساحت تقریبی: ۹۲۰ مترمربع / وضعیت فعلی: در حال بازسازی / کاربری پیشنهادی: فرهنگی - نمایشگاه آثار هنری / دوره صفویه»^{۱۲}

روند تخریب حمام خسرو آقا

در تاریخ اول مردادماه ۱۳۵۳ خورشیدی، وزیر فرهنگ و هنر وقت در نامه‌ای خطاب به سرپرست اداره کل فرهنگ و هنر اصفهان می‌نویسد: «... بنای تاریخی حمام خسروآقا در شهرستان اصفهان، توسط کارشناسان مربوط مورد بررسی قرار گرفته و به مناسبت دارا بودن ارزش تاریخی و اهمیت بقایای آثار تمدن‌های قدیمی، قابل ثبت در فهرست آثار ملی تشخیص داده شد...»^{۱۳} از این رو این حمام به شماره ۹۷۶ در فهرست آثار ملی ثبت می‌شود.^{۱۴}

● شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، طی مصوبه مورخ ۷۱/۷/۶ با تخریب حمام خسروآقا و ادامه خیابان رسماً مخالفت می‌نماید.^{۱۵}

● طبق گزارش مدیریت میراث فرهنگی استان

برغم دعوت از خبرنگاران

مصاحبه پیرامون حمام تخریب شده

خسرو آقا اصفهان انجام نشد

ایران

اصفهان- خبرنگاری
جمهوری اسلامی، برغم دعوت
فبلی از خبرنگاران، مدیرعامل
سازمان نظام مهندسی استان
اصفهان روز شنبه از مصاحبه در
سور حمام تخریب شده
(خسرو آقا) خودداری کرد.
مهندس عبدال... کوبانی
گفت: مسؤولان استان اصفهان
با انجام این مع...
نشد.

شماره ۸۰- ۲۴ اردیبهشت ماه ۷۲
سازمان نظام مهندسی اصفهان
خواهان «مجازات» عاملان
تخریب حمام خسرو آقا شد

اطلاعات

شماره ۲۰۴۸۴

علت تخریب حمام «خسرو آقا»

اصفهان در کمیسیون فرهنگی

ویژه تحت بررسی است

حمام تاریخی
با بیش از سه فرا
در پیشگی از
مجموعه تاریخی
سیدان اسام
شهرداری ناحیه
۲۱ فروردین ماه

سرویس سیاسی: علت
تخریب حمام «خسرو آقا» در
اصفهان در شناخت مسئول و
عوامل مربوط به آن در کمیسیون
فرهنگی ویژه تحت بررسی است.
گفت که مدیرکل حقوقی ریاست
جمهوری در نامه‌ای به دفتریات
دولت با اشاره به بند ۱۰۲ قانون
شهرداریها و بندهای ۱۰- ۱۱ و
۱۲ ماده ۳ قانون اساسنامه

شناسایی و کشف می‌گردد. از آن تاریخ به بعد اقدامات حفاظتی و مرمتی در جهت بنای حمام و معرفی آن به عمل می‌آید. در تاریخ ۱۳۵۳/۵/۱ به شماره ۹۷۶ در فهرست آثار ملی ایران به ثبت می‌رسد. سپس بحث‌هایی درخصوص جابه‌جایی و چگونگی استفاده از ساختمان حمام انجام می‌گیرد و نهایتاً به این نتیجه رسیده می‌شود که از فضای حمام جهت ایجاد چایخانه سنتی و نمایشگاه اشیاء و آثار هنری درجه اول استفاده شود و در این راستا همه ساله مبالغی صرف مرمت و احیای بنا گردیده است. در آذرماه ۱۳۵۸ و بهمن همان سال، توسط عوامل ناشناس به وسیله بمب، ستون‌ها و فضای داخلی حمام کاملاً تخریب می‌گردد. مجدداً پس از این اقدام خرابکارانه، بحث نگهداری و مرمت ساختمان حمام از سر گرفته می‌شود و دفتر فنی حفاظت آثار باستانی با تعمیرات مجدد با صلاحدید استانداری موافقت و اعتبارات لازم را تأمین و به تدریج هزینه می‌نمایند. پس از تهیه و تصویب طرح جامع و تفصیلی شهر، از آنجا که در طرحهای مذکور، ادامه خیابان استانداری پیش‌بینی نگردیده بود به نظر می‌رسید، فکر تخریب حمام متنفی و تعمیرات و نگهداری آن با مشکلی مواجه نخواهد شد. به این لحاظ تعمیرات و آماده‌سازی حمام برای ایجاد چایخانه سنتی درخواست می‌شود که موافقت شده و مقرر می‌گردد در سال ۱۳۷۴ پس از اخذ اعتبار مذکور عملیات مرمت آغاز گردد. لیکن در پایان سال ۱۳۷۳ به دلیل مشکلات موجود پیرامون بازسازی حمام مذکور، پیگیری امور مرمتی نیز راکد می‌ماند. متأسفانه در تاریخ ۷۴/۱/۲۲ ساختمان حمام مذکور توسط عوامل شهرداری منطقه ۳ به کلی تخریب و محوطه آن نیز تسطیح می‌گردد... بدیهی است پس از اطلاع از این اقدام ضد فرهنگی، شکایت‌نامه‌ای توسط مدیریت میراث فرهنگی استان تنظیم و به دادستانی اصفهان ارائه گردیده است و مراتب نیز به

آغاز عملیات بازیابی حمام تاریخی «خسروآقا» در اصفهان

اصفهان - واحد مرکزی خبر: عملیات بازیابی اجزای تاریخی حمام و خسروآقا، اصفهان آغاز شده است. مترمربع کار بازیابی اجزای این بنای تاریخی را که قدمت آن به شاه سلیمان صفویه مربوط می‌شود آغاز کرده است.

اصفهان - خبرگزاری جمهوری اسلامی: حمام تاریخی و خسروآقا در اصفهان تخریب و محل آن طبع شد.

چهارشنبه ۶ اردیبهشت ۱۳۷۹
شماره ۱۱۲۸

یک اثر نفیس تاریخی در اصفهان تخریب شد

در پی تخریب توسط شهرداری اصفهان سازمان نظام مهندسی اصفهان خواستار بازیابی حمام تاریخی خسروآقا شد

انروزشنید در متن مجموعه منحصر به فرد میدان تاریخی امام (نقش جهان) موجب تأثر کارشناسان و دوستداران دلبوز آثار هویت بخش فرهنگی و نگارشی عمیق از نگرار اقدامات مشابه در آینده شده است. در حال حاضر بدنیال شکایت سازمان میراث فرهنگی استان اصفهان برای تعقیب

اصفهان - خبرگزاری جمهوری اسلامی: سازمان نظام مهندسی ساختمان استان اصفهان با ارسال نامه‌ای به ریاست جمهوری خواستار بازیابی حمام تاریخی تخریب شده خسروآقا شد. اقدامات لازم جهت بازیابی حمام خسروآقا با استفاده از مدارک و مستندات موجود شدند. حمام تاریخی خسروآقا با بیش از سه قرن قدمت واقع در محدوده شهرداری منطقه سه

- استانداردی و شهرداری گزارش شده است...»^{۱۸}
- سازمان میراث فرهنگی استان اصفهان با ارائه شکایتی به دادستان عمومی استان اصفهان خواستار تعقیب عاملان تخریب غیرمجاز این اثر نفیس ملی و فرهنگی شد.^{۱۹}
  - سازمان نظام مهندسی استان اصفهان در تاریخ ۷۴/۲/۳ با ارسال نامه‌ای به حضور رئیس جمهور وقت (هاشمی رفسنجانی) خواستار بازسازی حمام تاریخی «تخریب شده» خسروآقا شد.^{۲۰}
  - سازمان میراث فرهنگی در تاریخ ۷۴/۲/۱۷ خواستار بازسازی حمام خسروآقای اصفهان شد.^{۲۱}
  - حکم اجرای عملیات بازیابی فضا و اجرای معماری این اثر تخریب شده از سوی دادسرای عمومی اصفهان صادر شد.^{۲۲}
  - سازمان میراث فرهنگی استان اصفهان در تاریخ ۲۳ اردیبهشت ۱۳۷۴ با ایجاد کارگاه و محصورکردن آن در مساحتی به وسعت ۸۰۰ مترمربع عملیات بازیابی اجزای تاریخی حمام خسروآقا را آغاز کرد.^{۲۳}
  - مأموران شهرداری منطقه ۳ اصفهان مانع از انجام عملیات بازیابی در محوطه حمام تخریب شده خسروآقا شدند. شهرداری علت این امر را ایجاد سدّ معبر و عدم هماهنگی لازم با شهرداری اعلام کرد!^{۲۴}
  - طی مصاحبه‌ای که نگارنده این نوشتار در تاریخ ۱۳۷۹/۱/۱۴ با مدیریت سازمان میراث فرهنگی

۱۸- همان، ص ۱۶ و ۲۹.

۱۹- روزنامه اطلاعات، پنجشنبه ۲۴ فروردین ۱۳۷۴ ش، شماره ۲۰۴۵۲.

۲۰- خبرنامه داخلی سازمان نظام مهندسی...، شماره ۱۷، ص ۱۲-۱۳.

۲۱- روزنامه اطلاعات، یکشنبه ۱۷ اردیبهشت ۱۳۷۴، شماره ۲۰۴۷۲.

۲۲- روزنامه ابرار، شماره ۱۸۸۷.

۲۳- روزنامه اطلاعات، شنبه ۲۳ اردیبهشت ۱۳۷۴، شماره ۲۰۴۷۶.

۲۴- روزنامه ابرار، شماره ۱۸۸۷.

پیشنهاد

تاکنون هرگاه سخن از دلایل تخریب حمام خسروآقا به میان آمده در بیان علل تخریب این اثر تاریخی به مواردی از این دست اشاره شده است:

- ۱- این بنا در دوره‌ای مورد استفاده افراد خلافکار قرار داشته و از این رو برخی در جهت ممانعت از حضور این‌گونه افراد، اقدام به انفجار و تخریب فضای داخلی آن نموده‌اند.

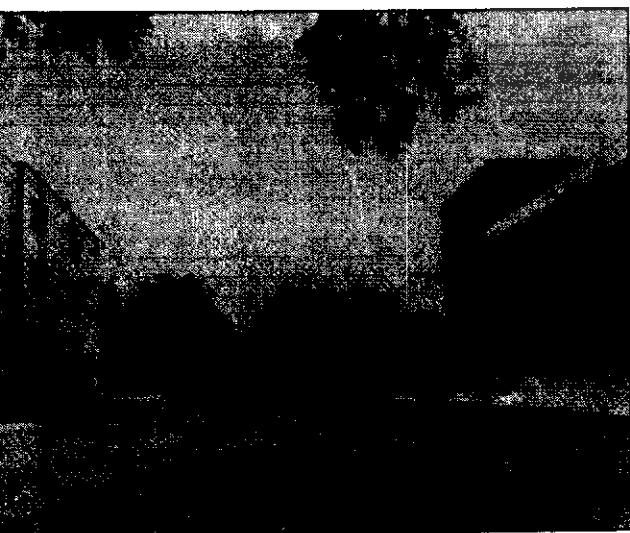
- ۲- وجود این بنا مانع از احداث امتداد خیابان استانداری بوده و حضور آن را ایجادکننده مشکلات ترافیکی برای شهر دانسته‌اند.

- ۳- سازمان میراث فرهنگی به موقع و به سرعت برای ترمیم و تعمیر این بنا اقدام نکرده است.

در اینجا ذکر چند نکته ضروری به نظر می‌رسد؛ نخست آنکه به فرض استفاده نادرست برخی از افراد بزهکار از یک محل فرهنگی و تاریخی، راه حل مشکل به هیچ وجه تخریب آن محل نیست و ضروری است به جای اقداماتی از قبیل تخریب مراکز فرهنگی، به وضعیت این‌گونه افراد به موقع رسیدگی شود. از سوی دیگر هرگز انفجار و تخریب بخشی از فضای داخلی یک اثر تاریخی همچون حمام خسروآقا، دلیل موجهی برای تخریب کل آن بنا نبوده و نخواهد بود. خصوصاً آنکه ما در زمانی به سر می‌بریم که بیگانگان برای

اصفهان (محمد منتظر) به عمل آورد، ایشان در پاسخ به پرسشی مبنی بر چگونگی روند بازسازی حمام خسروآقا اظهار داشت: سازمان میراث فرهنگی همچون گذشته علاقه‌مند به بازسازی حمام خسروآقا هست، اما متأسفانه از نظر قانونی موانع وجود دارد. هنوز پرونده حمام خسروآقا در دادگاه گشوده است و چنانچه دادگاه تشکیل شود و رأی خود را اعلام کند ما به سرعت برای بازسازی اقدام خواهیم کرد. اما ظاهراً عوامل مؤثر در تخریب حمام خسروآقا مانع از پیگیری پرونده هستند و با این شرایط، چنانچه از سوی ما اقدامی انجام گیرد، احتمالاً با مشکلاتی مواجه خواهیم شد. وی در مورد عملیات بازیابی آثار به جا مانده از حمام خسروآقا یادآور شد: پس از تخریب، سازمان میراث فرهنگی با ایجاد کارگاهی اقدام به عملیات بازیابی نمود که متأسفانه از آن ممانعت شد. در حال حاضر سازمان میراث فرهنگی برای عملیات بازیابی در انتظار رأی دادگاه مبنی بر ادامه عملیات حفاری و بازیابی می‌باشد. وی همچنین در مورد پیشنهاد جابه‌جایی حمام خسروآقا، چنین ابراز عقیده نمود: انتقال اماکن تاریخی و فرهنگی، آن هم به دلایلی همچون احداث خیابان، امری اصولی نیست و چنانچه این شیوه متداول شود آسیب‌های زیادی به اماکن تاریخی وارد خواهد شد. این امر معمولاً در مواقعی صورت می‌گیرد که راه دیگری برای حفظ بنا وجود نداشته باشد و به‌عنوان آخرین تیر در ترکش از آن استفاده می‌شود و از آنجا که احداث ادامه خیابان استانداری در طرح جامع اصفهان پیش‌بینی نشده است ما موافق با جابه‌جایی این حمام نیستیم و آن را شیوه‌ای اصولی نمی‌دانیم.

● در تاریخ ۷۹/۱/۲۱ برای مصاحبه با کارگزاران شهرداری منطقه ۳ اصفهان تلاش به عمل آمد، مسؤولان مربوط پس از آنکه در ابتدا از موضوع حمام خسروآقا اظهار بی‌اطلاعی نمودند، در پایان، هرگونه پاسخگویی به پرسش‌ها را موکول به مکاتبات کتبی نموده و از مصاحبه خودداری کردند.

زیر سؤال بردن نظام جمهوری اسلامی، دست‌اندرکاران را به بی‌توجهی به میراث ملی و تاریخی این کشور متهم می‌کنند و این امر مسئولیت ما را در حفظ این‌گونه آثار تاریخی و فرهنگی بیشتر می‌کند. دوم اینکه براساس منابع موجود، از سوی مراجع مربوط، هیچ‌گونه طرحی برای احداث امتداد خیابان استانداری ریخته نشده است و حتی به فرض اینکه برای احداث آن خیابان، تصمیمی گرفته می‌شد با توجه به دانش نوین شهرسازی، پرداختن به اقداماتی از قبیل احداث زیرگذر، انحراف جزئی مسیر خیابان و یا در مرحله آخر، جابه‌جایی بنای تاریخی اولویت جدی داشته است. سوم اینکه مدارک و اسناد یادشده نشان می‌دهد که در طی سالهای گذشته بحث ترمیم و تغییر کاربری این بنای تاریخی به صورت جدی مطرح بوده و به فرض کندی در روند مرمت نیز، اقدام به تخریب هرگز از وجاهت قانونی برخوردار نبوده است.

با همه این اوصاف، در حال حاضر به نظر می‌رسد حل این مسأله صرفاً با همکاری و همیاری و هم‌اندیشی همه نهادها و مسئولانی که به نوعی در این امر دخیل هستند از جمله شورای اسلامی شهر، شهرداری اصفهان، سازمان میراث فرهنگی و قوه قضاییه امکان‌پذیر خواهد بود. شایسته است در گام اول در مورد احداث امتداد خیابان استانداری از

سوی مراجع مربوط، کارشناسی دقیق صورت گرفته و وضعیت آن روشن شود و سپس در مورد ابقا یا تغییر محل حمام خسروآقا تصمیم‌نهایی گرفته شود. همان‌گونه که مدیریت محترم میراث فرهنگی نیز متذکر شده، چنانچه ابقای یک بنای تاریخی به هیچ‌وجه امکان‌پذیر نباشد، بحث جابه‌جایی بنا، به عنوان آخرین تیر در ترکش مطرح خواهد شد. قابل ذکر است از این شیوه در بسیاری از کشورهای دنیا به عنوان آخرین راه‌حل، استفاده می‌شود. به طور مثال چندی پیش در کشور چین یک ساختمان هفت طبقه را به علت قرارگرفتن در مسیر بزرگراه، بدون آنکه حتی در شبکه برق و فاضلاب آن تغییری داده شود با روش استفاده از ریل، ۱۴ متر جابه‌جا نمودند و از تخریب آن جلوگیری کردند.^{۲۵} در کشور عزیزمان ایران نیز سال گذشته (۱۳۷۸) کلیسای تاریخی (رُز رُز) متعلق به قرن چهاردهم میلادی در استان آذربایجان غربی، که در پی اقدام وزارت نیرو برای احداث سد با خطر غرق شدن در دریاچه مواجه شده بود با تغییر مکان و احداث مجدد به روش گُد و شماره از نابودی نجات یافت و بر روی ارتفاعات مجاور روستای «بارون» بار دیگر بازسازی شد.^{۲۶} به این ترتیب در اینجا نیز پیشنهاد می‌شود در صورت عدم امکان بازسازی حمام خسروآقا در محل فعلی و برای آنکه حفظ این بنا اختلالی در روند توسعه شهر ایجاد نکند با انعطاف‌پذیری و همکاری شهرداری و سازمان میراث فرهنگی، مکان مناسب دیگری نزدیک به بافت سنتی فعلی انتخاب شود و تا مسأله مشمول مرور زمان نشده، هر چه سریعتر اقدامات لازم جهت بازسازی این اثر با ارزش تاریخی و فرهنگی صورت گیرد.

۲۵- خبرنامه داخلی سازمان نظام مهندسی ساختمان استان

اصفهان، شماره ۱۷، ص ۳۳.

۲۶- روزنامه عصر آزادگان، سه شنبه ۵ بهمن ۱۳۷۸، شماره

۸۹، ص ۴.

